

סימן ל"ט

"והאמת תהא נעדרת" — על תעמולה ופירסומת בעולם התורה

על חבלי הלידה שבסוף הגלות שנינו במשנה: "בעקבות משיחא חוצפא סגי, היוקר יאמיר, המלכות תהפך למינוח, חכמת חכמים תסרח, יראי חטא ימאסו, והאמת תהא נעדרת וכו', לפני הדור הכלב" (סוטה מ"ט:), ויש להבין, בדור תהפוכות של בנים לא אמוץ במ, שהחוצפה תגבר, החכמה תסרח, ויראי חטא ימאסו, מה מקום לחפש אחר האמת. ברור שהשקר ישלוט בכיפה ומה צורך בהדגשה שהאמת תהא נעדרת, ונראה שהכוונה שגם אמת זו, שהחוצפה יסגי והיוקר יאמיר וחכמת חכמים תסרח, האמת תהא נעדרת ולא יעריכו את המצב לאמיתו, לפי שאמות המידה והמושגים גם הם יהיו רחוקים מן האמת, שיחשבו את החוצפה לחכמה ואת היוקר לזול, ולא ידעו ולא יבינו שפני הדור כפני הכלב לפי ש"בחשכה יתהלכו".

את חשכת הגלות ואת המשל, "תשת חושך ויהי לילה – זה העולם הזה דומה ללילה", האיר באור יקרות הרמח"ל במסילת ישרים פרק ג' וז"ל: "והבן כמה נפלא המאמר הזה למי שמעמיק בו, כי הנה חושך הלילה שני מיני טעויות אפשר שיגרום לעין האדם, או שיכסה שלא יראה מה לפניו כלל, או שיטעה אותו עד שיראה עמוד כאילו הוא אדם ואדם כאילו הוא עמוד, כן חומריות וגשמיות העולם הזה וכו', האחת שאינו מניח שיראה המכשולות שבדרכי העולם, הטעות השניה קשה מן הראשונה והיא שמטעה ראייתם עד שרואים הרע כאילו הוא טוב ממש, והטוב כאילו הוא רע ממש, ומתוך כך מתחזקים ומחזיקים מעשיהם הרעים" עכ"ל. על צרה זו של חכמה המטעה את העינים והלב, מרגישה המשנה שבעקבות משיחא החושך יכסה ארץ עד כדי כך שאע"פ שהחוצפה תסגי והיוקר יאמיר, ועם כל הצרות הירידה תהא תלולה ביותר, האמת תהא נעדרת ולא ידעו ולא יבינו את המצב, לפי שגם המושגים היסודיים כרע וטוב, יוקר וזול, חכמה וחוצפה ישמשו בעירוביאי כשכחשכה יתהלכו.

קללה זו ש"האמת תהא נעדרת", שבני אדם מאבדים את אמות המידה הנכונות, את חוש ההבחנה ואת כח השיפוט וההכרעה, מתגשמת לעינינו ומחריפה מידי יום. מושגי אנוש יסודיים ניתנים לשינוי ותמורה, סדרי החיים משתנים חדשים לבקרים ויחד עימם משתנים המושגים ואמות המידה. כי דור תהפוכות המה לא רק במעשים, עיקר המהפכה בדעות ומושגים, ומה שהיה טוב ומועיל אתמול אינו ראוי והולם את המחר.

הקללה של "השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו... ולכבו יבין ושב ורפא לו" (ישעיהו ו') המונעת את שיקול הדעת ואינה מאפשרת להגיע אל האמת, מקבלת כדור האחרון תנופה מרובה בכלי התקשורת, אמצעי התפוצה והתהודה הרבים, מכבדים על העיניים, שולטים על האזניים, חודרים אל הלב פנימה, משמינים את לב העם ומונעים ממנו את ישוב הדעת וההכרעה הנכונה, והדברים אינם מתפתחים מאליהם, הכל נעשה במחשבה תחילה.

מדע שלם הבנוי על מחקרים, משאבים עצומים, שיטות וכלים מכלים שונים מופעלים כדי לשלוט על עיניו ואזניו של האדם ודרכם לכבוש את לבו. לתעמולה יש כיום תפקיד מרכזי וקובע ביותר במסחר, בשלטון, בחיי החברה ובכל שטח הנתון לשינוי ותמורה. ההשקעות העצומות בפרסומת הגוברות והולכות, יש בהן כדי להוכיח את ההשפעה המרבית. כלל ידוע הוא שהצלחה מסחרית תלויה בתעמולה ופרסומת לא פחות מטיב המוצר, ואישיותו של אדם נקבעת בעיני הבריות ע"י יחסי הציבור שלו יותר ממעשיו ומפעליו. מושגים של "יצירת דעת קהל", "שטיפת מוח", "תעמולה פסיכולוגית", "יחסי ציבור" ואף "הקניית ערכים" – הם סחורה ממשית העוברת לסוחר בשרותי הפרסום ובחברות התעמולה והכסף יענה את הכל. מדת ההשקעה בשרותי הפרסום קובעת את ערכו של המוצר בעידן זה של "לשבות את העין, לכבוש את האוזן ולחדור אל הלב", הוא מקצוע כל כך שימושי, מה הפלא שהאמת נעדרת וליבות בני אדם אינם ברשותם. ככל שהתעמולה והפרסומת גדלים, חוש ההבחנה וכושר השיפוט נפגמים, חומריות וגשמיות העולם הזה מחשיכים את העיניים וקשה להבחין ולהכיר את האמת.

שיטות התעמולה והפרסומת החדשות חדרו גם אל הקודש פנימה. עולם התורה נזקק אף הוא לשרותי פרסום ודרכי תעמולה, ומתפתחים דרכים ושיטות אשר לא שערום אבותינו, תורה מצוות ומעשים טובים מוצעים בהכרזה על אבן המקח ומתפרסמים בשיטות וכלים שונים. זריזים מנסים לקצור הצלחה ע"י תפוצה ותהודה מרביים, דוגמת שיטות המסחר החדשות. וסגנון הפרסום המקצועי קונה לו שכיתה

בקרב בני תורה, וכאן הכן שואל: האם זו דרכה של תורה שגם בדברים שבקדושה כרוכלא ליחשיב וליזיל. האם אין חשש שתהא האמת נעדרת ע"י עוצמת הפרסומת, האם השקעה שנראית כדאית לתקופה קצרה, שווה לנזק הרוחני והגשמי שעלול להגרם לעולם התורה עקב משמוש המושגים וההדים המדומים, האם השיטות החדשות של הפרסומאים, הסגנון ודרכי התעמולה נבדקו לאור ההלכה והם תואמים את דרכי המוסר כדי להשתמש בהם גם בתורה ומצוות.

דומני שבזמן האחרון שופרות התעמולה עברו את גבול הטעם הטוב והרצוי. מודעות בנוסח צעקני וקריאות הצלה בסגנון "שוד ושבר" גם אם כנים הם ונעשים מתוך דארה ומסירות – גוררים אחריהם חוסר עדנה וצניעות ומגבירים את צעקת הדל. החשבון שהר הצעקה יגביר את הצדקה אינו שווה את הנזק של "אוי לו לצועק יותר מן הנצחק" (עין ב"ק צ"ג), ועם כל הרצון להרבות בצדקה אל לנו לפרסם הצעקות ובעקיפין לעודדם, לפי שהפיוס בדברים והדאגה לגפשו וכבודו של העני חשובה יותר מגודל התרומות. בקריאתם של גדולי הדור העומדים לימין אביון ברכה רבה וזכות גדולה, אולם כשהדברים מתפרסמים בתפוצה רבה ובתדירות גבוהה, הם מאבדים את ערכם (ויש לפעמים שהחתימות נמדדות במידה משקל ומנין ומתפרסמות בצורה שאינה מוסיפה כבוד, וד"ל).

גם בקרב מחנינו הפרסומת הפכה מקצוע והתעמולה למקור הכנסה, המצוות מוצעות לא רק על פי טיב המוצר. יותר ויותר מושם הדגש על האריזה, צרכי צדקה נארוזים בערכי שירה, ערכי ראיונות וכדו'. ויש אף עיסקות חכילה הקושרות ישיבות וגדולי תורה עם אומנים בכפיפה אחת. ואם כי הכל נעשה מתוך רצון להגדיל תורה ולהאדירה, לא תמיד האריזה מתאימה, והשילוב עולה יפה. דומני שמתפתחת תחרות סמויה בממדי התעמולה והפרסומת וגבאי צדקה ומוסדות תורה נאלצים להשקיע כסף יקר על התעמולה והאריזה, יותר מאשר על טיב המוצר.

ידיד שנהג לחלק מכספי מעשר למוסדות תורה וחסד, פנה אלי בשאלה שמחריפה מידי שנה, תמורת תרומותיו למוסדות מכסף מעשר, אכל השנה כמה סעודות ערב במלונות יוקרה במסגרת "דינרים", קיבל מתנות, דברי פרסום וזכיות הגרלה שערכם הכולל שווה כמעט למחצית סכום תרומותיו, היות והארוחות והמתנות נכפו עליו, שאל להלכה אם יכול הוא להחשיכם כתרומה מכספי מעשר. מאידך קבל בפני ראש ישיבה מפורסם, שהנורמות החדשות בגביית כספים ודרכי תעמולה אוכלים כל חלקה טובה בגשמיים וברוחניים, ואינו דומה חוג בית צנוע שנעשה לפני שנים, ל"דינר" יוקרתי שהכנסתו מועטה וחרפתו מרובה, גדולי תורה נקיי דעת אינם יכולים ואינם מסוגלים

להתמודד עם השיטות החדשות, ודווקא המוסדות הגדולים שלהם נאווה תהילה, נדחקים לקרן זוית. יש חשש רציני שגם בקודש פנימה האמת תהא נעדרת, עקב שיטות התעמולה והפרסום החדשות. מוסדות שיש להם העוז, הזמן והכסף לפרסומת ותעמולה בכל הארץ יצא קוום, וגם אם אינם ראויים יישמעו בקצה העולם מיליהם, ואילו מוסדות הגדולים של נקיי הדעת, שאין להם הזמן והכסף לתעמולה ופרסומת יוצאים נפסדים.

עד כמה רחוקה התעמולה מדרך התורה גם כשהיא נעשית לשם שמים, לצורך קיום ישיבה וביסוסה, למדים אנו מדבריו של אחד מגדולי המוסר שנוקק לשאלה זו. במלחמת העולם הראשונה נשארה ישיבת טלו היחידה שלא גלתה, למרות גודלה של הישיבה לא זכתה להכרה רשמית של השלטונות, ובני הישיבה סבלו מגזירות שונות. לפתע נתפרסמה ידיעה שיישיבה קטנה בת שלוש עשרה תלמידים נפתחה במקום גדול ובתעמולה רבה וקיבלה הכרה כיישיבה הרשמית היחידה של כל בני ליטא. הידיעה הכתה גלים והיו שבאו בטענות שיישיבת טלו לוקה בחסר בתעמולה ופרסומת המתאימים לה עד כדי איבוד מעמדה הצבורי.

ראש ישיבת טלו הגאון ר' יוסף בלוך זצ"ל שהיה ער לרחשי לב תלמידיו, נשא שיחה מקיפה בענין שנתפרסמה תחת הכותרת "לקדשו לכהנו לי" בשעורי דעת חלק ג', שיעור דעת זה ממנו פינה וממנו יסוד לדרכה של תורה בניהול ישיבה וראויים הדברים לימוד מעמיק ועיון רב. נצטט רק מספר שורות שיש בהם כדי ללמד על הסלידה של נקיי הדעת מתעמולה ופרסומת וז"ל שם: "והנה בישיבת טלו עיקר מחשבתם ועבודתם של העומדים בראש המוסד הוא רק להיטיב ולשכלל את הצד הרוחני שבו, ולא רק שאינם משתדלים לעשות פרסומת עם שקרים וגוזמאות וכדומה אשר הוא דבר טמא ומכוער אשר כל בעל נפש יגעל מזה ויביט על זה בשאט נפש, וח"ו לעסוק בזה ולשים לב על זה, אבל גם הדברים המותרים הנחוצים לישיבה למצבה החומרי, גם על זה לא ישימו עינים כל כך להשתדל בזה כמו שמשתדלים במקומות אחרים. סיבת הדבר היא כי באמת אחרי שמנהלי הישיבה עיקר אצלם הוא לפעול, להשפיע תורה אמיתית ויראת ה' כפי שאפשר, ולזה נחוץ להכניס בישיבה רוח קדושה במדה מרובה, ואי אפשר שעניני חומר יקחו חלק גדול בנפשותם ורעיונם כאשר אחד סותר את חבירו כי מוגבל הוא ליבו של האדם וכו'", עכ"ל, וראויים הדברים למי שאמרם.

נכון שהדוגמא קיצונית, לא כל אדם נקי בדעתו כדוגמת הגאון מטלו, ואי אפשר לדרוש דרגא כה גבוהה של בטחון אמונה ונקיות עד כדי נטישת דרך התעמולה וההדר החיצוני "גם בדברים המותרים והנחוצים לישיבה ולמצבה החומרי", אבל יש להשתדל

שהתעמולה והפרסומת יעשו לפחות במסגרת ההלכה מבלי "שקרים וגוזמאות וכדומה אשר הוא דבר מכוער" כלשונו של בעל המוסר, וגם אם המטרה קדושה ונעלה כבר פירשו "צדק (ב) צדק תרדוף".

וזאת למודעי, שאין הכוונה שיש לשלול תעמולה ופרסומת בעולם התורה גם אם זו הוא לאניני טעם ונקיי דעת, מותר ואף מצוה לפרסם עושי מצוה, וכן מותר להשתמש בדרכים שונות להגביר מצוות ומעשים טובים, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ^{ואה"ח 1234567} הפרסומת עצמה אינה זרה לרוח התורה ואינה סותרת את ה"הצנע לכת", וכבר מצינו כמה העריכו חז"ל והחשיבו מצוות משום שיש בהן פרסומי ניסא. כל האמור הוא על דרכי התעמולה והפרסומת החדשים השמים את הדגש על התהודה הרבה, הכובשים את העינים והאזנים ויוצרים "דעת קהל". ^{אוצר החכמה}

מותר ואף מצוה לדבר על לבו של אדם ולשכנעו לדבר מצוה, יש לדבר אליו את האמת, לפתח את רצונו ולעורר את רגשותיו, אבל לא להקהות את חושיו ולפתותו בהדים כוזבים. נרות חנוכה יוכיחו מה היא דרך הפרסום הנכונה, היעילה והמותרת. משום פרסומי ניסא הורו לנו חכמים להדליק "נר חנוכה איש וביתו", לא נצטוינו לפרסם ברעש והמולה, הרעש וההד ההמוני גדול הוא בשעתו אבל אינו חודר אל הלב ואינו בר קיימא. הדלקה פרטית-אישית אין בה רעש, אבל יש בה כדי לדבר אל הלב, לפתח את המחשבה ולעורר את הרגשות. ניטיב לעשות אם נבחר בדרך זו להגדיל תורה ולהאדירה.